

Risken för menlös forskning är inte överdriven

Respons, nr 6, 2017

Författarna till boken *Return to Meaning* pläderar för en bångstyrig och inopportun forskning. Men hur går det egentligen för dem som försöker sig på något sådant? Vetenskapshistorikern Alice Dreger har granskat ett antal fall där forskare i USA råkat illa ut när de ifrågasatt etablerade uppfattningar. Kraven på att forskningen ska utgå från "identitet" och främja "social rättvisa" har gett upphov till en röta inom den akademiska världen, hävdar Dreger. Inget säger att inte liknande konflikter skulle kunna blossa upp i Sverige.

Författarna till boken *Return to Meaning – A Social Science with Something to Say* hävdar att mycket av den samhällsvetenskap som produceras i dag i stort sett är meningslös. I två debattartiklar som sammanfattade bokens budskap (DN Debatt 9/9 och 18/9 2017) skrev Mats Alvesson och Roland Paulsen att "publiceringsraseriet" inte har resulterat i mer bra och intressant samhällsvetenskap som spränger de teoretiska ramarna, utan snarare i mer teoretisk jargong och "gap-spotting" (konstlade ansatser att fylla en outforskad "lucka" i litteraturen vars relevans är oklar eller överdriven). En samhällsvetenskap som äger samhällligt värde måste återupprättas, anser de. Bra forskning "dansar varken efter maktens eller allmänhetens pipa utan är bångstyrig, kreativ, inopportun och kritisk".

Detta är ett resonemang som Mats Alvesson har varit inne på tidigare och som gjorde ett stort intryck på mig när jag började min doktorandutbildning i statsvetenskap. Att den samhällsvetenskapliga forskningen som regel är irrelevant och meningslös och att de flesta forskare har blivit sina teoretiska modellens fångar kan vara en alltför hårdragen analys, men att originalitet och intresse för att utmana grundmurade antaganden inte nödvändigtvis uppmuntras inom samhällsvetenskaplig forskning blev jag tidigt övertygad om. Hur kan det komma sig när en av forskarnas viktigaste uppgifter är just att granska och ifrågasätta etablerade dogmer?

En viktig del av förklaringen har att göra med vad Lars Lönnroth, professor i litteraturvetenskap, nyligen skrev i Respons (4/2017) om det krympande utrymmet för konträra personer i universitetsvärlden. Lönnroth förklarade att det blir allt svårare för forskare att pröva frågeställningar som avviker från huvudfåran, eftersom dagens näringslivsinspirerade universitetsledningar oroar sig för att konflikter om starka forskningstrender på arbetsplatsen ska skada "varumärket".

Så är det förmodligen. Men kanske ännu viktigare i sammanhanget är att huvudfåran i hög grad omfamnar åsikten att empiriska kunskaper i själva verket är subjektiva "narrativ" som övertrumfas av människors "identitet" och gruppstillhörighet och att internet och sociala medier har gjort det lättare än någonsin tidigare att mobilisera karriärförstörande kampanjer mot forskare som avviker från denna linje. Mot den bakgrunden är det förståeligt om personer med en annan vetenskapssyn blir marginaliserade och att drivkrafterna till att producera intellektuellt självständig forskning som syftar till nya upptäckter om samhället har reducerats. Priset kan vara högt, som försöken att med våld och hot tysta sociologen Charles Murray, författare till boken *The Bell Curve – Intelligence and Class Structure in American Life* (1994), och andra stridbara akademiker i USA nyligen har visat. Samtidigt

är det ont om "Galileiska personligheter" – forskare som känner en sådan lidelse för sanningen att de bortser från kostnaderna för att söka den.

Uttrycket är hämtat från en fascinerande bok av vetenskapshistorikern Alice Dreger, *Galileo's Middle Finger – Heretics, Activists, and the Search for Justice in Science*. Det är en fallstudie av hur postmodernism och IT samverkar för att underminera självständig forskning i en amerikansk kontext, som har implikationer även för den svenska debatten om forskningens villkor.

Det är av nödvändighet en personligt skriven bok eftersom den handlar om Dregers egna erfarenheter av att granska vetenskapliga kontroverser kring några av samtidens mest brännbara frågor: transsexualism, våldtäkt och urinvånare. Hon berättar inledningsvis om sig själv att hon föddes i en familj med rötter i det sovjetockuperade Polen och att hon växte upp med sina föräldrars kritiska inställning till auktoriteter och lydnad. Hennes föräldrar grundlade även ett intresse för vetenskap, vars objektiva metodik Dreger tidigt kom att betrakta som den enda vägen till frihet från dogmatiska tänkesätt, och hon valde sedermera själv forskarbanan.

Under en resa till Florens i början av 1990-talet hade Dreger en upplevelse som blev betydelsefull för resten av livet: åsynen av astronomen Galileo Galileis långfinger, som likt en religiös relik hade bevarats under en glaskupa i Uffiziernas galleri. Detta sades vara fingret med vilket Galilei hade pekat mot stjärnorna. Men för Dreger var det uppsträckta långfingret också en symbol för en orädd vetenskap som inte ryggat för att berätta sanningen även när den är obekvämt eller till och med smärtsam för vissa grupper, vilket Galileos upptäckter om människans plats i universum var för den katolska kyrkan på 1600-talet.

Inspirerad av detta etos gjorde Dreger viktiga insatser för barn som föds med yttre eller inre könsdelar som inte är entydigt kvinnliga eller manliga – en grupp som tidigare kallades för "hermafroditer" men som i dag går under benämningen intersexuella. Dreger kunde visa att många läkares vana att utan samtycke operera intersexuella barns könsdelar så att de liknar ett manligt eller kvinnligt kön gick tillbaka på ett viktorianskt synsätt att utseende är viktigare än sexuell funktion, och att många barn som blev utsatta för behandlingen växte upp både fysiskt och psykiskt skadade. Trots att Dregers forskning hade en viss feministisk prägel var hennes syfte inte att bevara en särskild "intersexuell identitet", utan att få intersexuella att accepteras som vanliga människor utan behov av kosmetisk kirurgi. För detta fick hon, paradoxalt nog, kritik av vissa intersexuella, som ansåg att hennes forskning hotade existensen av vad de betraktade som "ett tredje kön".

Denna tidiga konflikt om "identitet" var emellertid bara en försmak av vad Dreger skulle möta när hon började granska ett gräl om psykologen J. Michael Baileys uppmärksammade bok om transsexualism, *The Man Who Would Be Queen – The Science of Gender-Bending and Transsexualism* (2003). Bailey ifrågasatte den populära uppfattningen att män som blir kvinnor egentligen är kvinnor som har fötts "fångade i en mans kropp" och hävdade att den gängse bilden saknar stöd i forskningen.

Med utgångspunkt i den kanadensiska sexologen Ray Blanchards typologi av transsexuella män och egna fallstudier hävdade Bailey att drivkrafterna för transsexuella att byta kön är det ordet antyder – sexuella. För en stor grupp transsexuella män handlar könsbytet om att de har vuxit upp som feminina pojkar, "sissy boys", och har homosexuella känslor för i första hand straighta män. För att kunna attrahera män blir de kvinnor. En annan stor grupp transsexuella män är tvärtom mycket

maskulina till sättet och har ofta levt i heterosexuella relationer och till och med blivit fäder. Enligt Blanchard och Bailey drivs denna grupp till könsbyte av sexuella fantasier om att bli kvinnor och i praktiken älska med sig själva. Men även den omgivande kulturen har stor betydelse för huruvida män med en dragning åt könsbyte tar steget till att leva som kvinnor, hävdade Bailey. I en tolerant kultur väljer kanske en feminin pojke i stället att leva som en öppet homosexuell man, men med en homofobisk omgivning kan det vara säkrare för honom att försöka bli accepterad som kvinna. På samma sätt kan en maskulin man avstå från ett könsbyte om det blir svårare att leva i en viss kulturell miljö efteråt.

Bailey gjorde alltså två kontroversiella påståenden. För det första att transsexuella män inte är biologiska kvinnor "fångade" i en främmande kropp, utan biologiska män. För det andra att valet att byta kön är en följd av sexuell läggning i samspel med kulturella faktorer och inte en biologisk drift. Detta var minerad mark eftersom transsexuella framgångsrikt har gjort könsbyte till en fråga om "identitet" snarare än sexualitet i syfte att få tillgång till kostsamma operationer. Varje antydning om att transsexuella män inte är "riktiga" kvinnor kunde dessutom upplevas som ett existentiellt hot av de män, vilkas anledning till att byta kön är att de vill känna sig kvinnliga.

Bailey var inte ute efter att såra någon. Han kände starkt för sina transsexuella informanter och ville, genom att berätta vad forskningen visar, fördjupa förståelsen för denna samhällsgrupp bortom den tillrättalagda, gängse bilden. Men för detta fick han ingen sympati. Tvärtom anklagades han av aktivister och andra akademiker, bland andra nationalekonomen Deirdre McCloskey, själv transsexuell, för trans- och homofobi och för att ha begått allvarliga etiska överträdelser i sin forskning. På en transaktivists hemsida beskyldes han till och med för att ha begått övergrepp mot sina egna barn. När Dreger började nysta i historien och, trots "goda råd" från kollegor att låta bli, publicerade sina fynd i en vetenskaplig tidskrift avslöjades det att de formella anklagelserna om forskningsfel var rena påhitt. De hade bara varit ett försök, delvis emanerande inifrån akademien, att tysta Bailey. Men det hindrade inte att beskyllningarna mot honom levde kvar, som en varning till andra egensinniga forskare som kunde tänkas vilja studera transsexualism i framtiden.

Ett arbetsstipendium från Guggenheimstiftelsen gjorde att Dreger kunde granska vad som hade hänt i flera liknande konflikter. Det visade sig finnas en uppsjö av fall där forskare hade fått sina liv förstörda för att de hade tagit sig an forskningsfrågor som gränsade till feminism och identitetspolitik. Bara vid universitetet i Missouri fanns ett antal, bland andra Craig Palmer, "antropologen som hade vågat medförfatta *A Natural History of Rape: Biological Bases of Sexual Coercion* [2000]", och David C. Geary, "en psykolog som farligt nog sysslade med könsskillnader i matematisk förmåga (till och med efter Larry Summers [spekulation som ledde till att han fick lämna rektorsstolen på Harvard])".

För att stanna vid bara ett av dessa exempel: Craig Palmer hade tillsammans med zoologen Randy Thornhill utmanat det feministiska synsättet att våldtäkt alltid är ett uttryck för patriarkal maktsträvan och dominans, aldrig för sexuell lust. Deras forskning visade i stället att våldtäkt har en biologisk grund och att våldtäktsmän tenderar att rikta in sig på attraktiva kvinnor i barnafödande ålder. Vad de ville säga var inte att ett våldtäktsoffer får skylla sig själv eller att våldtäktsmän är ofrivilliga slavar under sin biologi, utan att en förståelse av våldtäkt som ett lust- och reproduktionsdrivet fenomen kan underlätta för fler kvinnor att skydda sig i utsatta miljöer och för rättsväsendet att döma fler våldtäktsmän. (Palmer började intressera sig för ämnet först efter att en

åklagare hade haft svårt att presentera bevis i ett solklart mord- och våldtäktsfall som låg i linje med försvarets argument att "forskningen visar att våldtäkt inte har ett sexuellt motiv".) Men Palmer och Thornhill möttes tvärtom av anklagelser om att de frikände våldtäktsmän från personligt ansvar och att de var kvinnohatare, eftersom de hävdade att det faktiskt spelar roll att ett kvinnligt offer tolkas som sexuellt attraktiv av en våldtäktsman.

Dregers möte med Palmer fick henne att släppa det sista av den sympati hon tidigare hade haft för forskning som utgår från "identitet" och "social rättvisa" snarare än från sökandet efter sanningen. Hon ansåg nu att det var "en röta från insidan" av akademien, som stod i vägen inte enbart för viktiga upptäckter som i andra hand kan leda till sociala framsteg, utan för själva syftet med vetenskapen: att upprätthålla ett fritt och nyfiket intellektuellt utbyte. I en tredje stor konflikt – kulturanthropologisk forskning om urinivånare i trakterna mellan Brasilien och Venezuela – framträdde rötan i full dager.

Napoleon Chagnon hade blivit världsberömd på 1960-talet för sina studier av Yanomami-folket. Till skillnad från många andra antropologer vid tiden gjorde han inte bara kvalitativa observationer av hur Yanomami levde, utan lärde sig deras språk, bosatte sig hos dem och samlade även hård, kvantitativ data om deras vanor. Vad som gjorde honom kontroversiell inom sitt eget fält var sättet på vilket Chagnon skildrade Yanomami. Trots att han kände stor värme för dessa urinivånare, beskrev han dem inte som fredliga och förtryckta miljövänner, i linje med kulturanthropologins praxis. Han rapporterade i stället vad hans forskning visade, nämligen, att Yanomami, bland andra egenskaper, var ett mycket våldsamt folkslag som ägnade sig åt drogmisbruk, sexuella övergrepp och miljöförstörelse.

Före genomslaget för internet hade kritik mot Chagnon haft svårt att få fäste. Men när en tendentiös bok som under sken av att vara forskning anklagade honom och hans kollega James V. Neel Sr. för att ha begått allvarliga övergrepp mot Yanomami publicerades år 2000, spreds beskyllningarna fort, främst av andra antropologer. Bland annat påstods Chagnon ha orsakat ett utbrott av mässling bland Yanomami för att pröva en "fascistisk" rashygienisk teori, utlöst konflikter i befolkningen och avhumaniserat urinivånarna i sina skildringar av deras kultur. Trots att många forskare också stödde Chagnon, vände sig det amerikanska antropologförbundet på ett förödande sätt mot honom och tog avstånd från hans forskning. Dregers granskning, som till slut återupprättade Chagnon efter många år av självvald isolering, visade att antropologförbundet visste att anklagelserna var grundlösa, men fruktade att fältet skulle få dåligt rykte om de inte stämde i bäcken. Bilden av verkligheten hade alltså varit viktigare än verkligheten.

Alice Dregers bok visar hur det i värsta fall kan gå om man ägnar sig åt en sådan "bångstyrig, kreativ, inopportun och kritisk" samhällsvetenskaplig forskning som Mats Alvesson och Roland Paulsen efterlyser. Frågan om rätt eller fel är inte det intressanta med de exempel som Dreger tar upp, utan att konsekvenserna blir så allvarliga för forskare som med vetenskapliga metoder prövar andra typer av frågeställningar än de gängse. Det finns ingenting som säger att liknande kontroverser inte skulle kunna blossa upp även i Sverige. Tvärtom tycks det vara som upplagt för det när regeringen kräver "jämförbarhetsintegrering" och genusperspektiv i alla verksamheter vid universiteten och landets lärosäten rättar sig in i ledet. Det uppmärksammade bråket om en kurs vid statsvetenskapliga institutionen i Lund hösten 2017, som handlade om att litteraturlistan ansågs innehålla för få kvinnliga författare och som slutade med att kursen inte kommer att ges mer, är kanske ett förebud

om allvarligare konflikter. Hur som helst är hotet om kontroverser av det slag som Dreger diskuterar i sin bok tillräckligt för att det ska påverka forskningens frihet och forskares ämnesval. Kvar finns då kanske "gap-spotting" och en teoretisk jargong som tycks bekräfta det som många redan anser sig "veta" om samhället och det mänskliga.

Johan Wennström